

ВІДЧУТТЯ ДОМУ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ (НА ПРИКЛАДІ М. ЯМПІЛЬ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

THE SENSE OF HOME AS A FACTOR OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF IDP CHILDREN IN HOST COMMUNITIES (ON THE EXAMPLE OF THE TOWN OF YAMPIL, VINNYTSKA REGION)

Статтю присвячено актуальним питанням соціально-психологічної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у громадах, що приймають. Спираючись на теоретико-методологічні положення А. Шюца, автори розглядають відчуття дому як один із важливих чинників успішного пристосування до нових життєвих обставин і соціальних зв'язків. Для вивчення цих особливостей у місті Ямпіль Вінницької області серед підлітків внутрішньо переміщених осіб було проведено емпіричне дослідження із використанням ізотерапевтичних методик («Мій дім – моя фортеця» та «Дім – дерево – людина») у поєднанні з фокус-груповим інтерв'ю. За його результатами констатовано, що в дитячій творчості відображаються важливі елементи життєвого світу маленьких переселенців – дім, батьківська родина, шкільні друзі, канікули та свята. Особливе значення серед них має «домашня група» – соціальна спільнота, члени якої однаково інтерпретують навколишній світ. Підкреслюється, що втрата домашньої групи породжує проблему моральної необлаштованості – аномічного поведінського стану, неможливості знайти своє місце в новому фізичному та соціальному просторі. Приблизно 40% робіт учасників містять образи самотності – порожні кімнати, фігури з навушниками, темні трикутники та квадрати. Також автори доводять велике значення урбаністичних мотивів у сприйнятті нової Батьківщини. Місто описується як джерело напхнення та хаосу, де важко наново провести соціальне маркування території. Через це третина респондентів відчувають конфлікт ідентичностей – домашньої та нової, порівнюючи теперішнє та минуле. Окрім цього, у статті описано ще одну негативну тенденцію – спробу підлітків замінити реальний світ віртуальним через проблеми із входженням до нового соціального мікросередовища. Робиться висновок, що ключовими чинниками усвідомлення Ямпільщини як нового дому є участь у колективних заходах, підтримка місцевих дітей і педагогів, створення інклюзивного та толерантного до новоприбулих освітнього середовища.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціально-психологічна адаптація,

відчуття дому, життєвий світ, домашня група.

The article is devoted to the current issues of socio-psychological adaptation of children of internally displaced persons in host communities. Based on the theoretical and methodological provisions of A. Shchuts, the authors consider the feeling of home as one of the important factors of successful adaptation to new life circumstances and social ties. To study these features in the city of Yampil, Vinnytsia region, an empirical study was conducted among IDP adolescents using isotherapeutic methods ("My home is my fortress" and "House – tree – person") in combination with a focus group interview. According to its results, it was stated that children's creativity reflects important elements of the life world of young displaced persons – home, parental family, school friends, vacations and holidays. Of particular importance among them is the "home group" – a social community, whose members interpret the surrounding world in the same way. It is emphasized that the loss of the home group gives rise to the problem of moral disorder – an anomic behavioral state, the inability to find one's place in the new physical and social spaces. About 40% of the participants' works contain images of loneliness – empty rooms, figures with headphones, dark triangles and squares. The authors also prove the great importance of urban motifs in the perception of the new Motherland. The city is described as a source of inspiration and chaos, where it is difficult to re-socially mark the territory. Because of this, a third of the respondents feel a conflict of identities – home and new, comparing the present and the past. In addition, the article describes another negative trend – an attempt by adolescents to replace the real world with a virtual one due to problems with entering the new social microenvironment. It is concluded that the key factors in perceiving the Yampol region as a new home are participation in collective activities, support for local children and teachers, and the creation of an inclusive and tolerant educational environment for newcomers.

Key words: internally displaced persons, socio-psychological adaptation, sense of home, world of life, home group.

УДК 316.353+303.687+316.613.4
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.77.1.22>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Тірон В.О.
здобувачка вищої освіти
Маріупольський державний університет
ORCID ID: 0009-0006-5942-9954

Зубченко О.С.
к.соціол.н., доцент, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет
ORCID ID: 0000-0001-6748-3981

Вступ. Повномасштабна російська агресія, руйнування сотень українських міст і сіл, окупація величезних територій на Сході та Півдні нашої держави призвели до однієї з найбільших після Другої світової війни хвилі вимушеної міграції. Станом на березень – квітень 2025 р. у світі було зафіксовано 6,9 млн біженців з України [13], а в нашій державі – 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [6]. Своє місце проживання змінили

майже 28% наших співвітчизників, яким належало заново знайти та відчувати свій дім.

Майже 19% серед ВПО становлять діти, серед яких чи не найскладніші випробування випали на долю підлітків. До вікового конфлікту дорослий – дитина додається антагонізм між необхідністю формувати нову просторову ідентичність та бажанням жити спогадами про втрачений дім і друзів. Усе це накладається на соціальні та культурні

відмінності між малою Батьківщиною та регіоном перебування, неоднозначну зустріч у нових освітніх колективах, погіршення відносин з рідними та близькими тощо.

На тлі незавершеної первинної соціалізації особливе місце в зумовленій зовнішніми обставинами ресоціалізації юнаків і дівчат належить відчуттю дому – сукупності когнітивних, афективних і конативних компонентів, що характеризують ставлення особистості до фізичного простору, де вона перебуває значну частину життя та який є зручним, безпечним і зрозумілим для неї [12, с. 153]. У цьому понятті поєднується як унікальний емоційний досвід особистості, так і віддзеркалення успішності або неуспішності попередніх спроб батьківської родини знайти своє місце в житті («життя дала трещину – едем на Троещину»). Водночас відчуття дому є критично важливим елементом у процесах соціальної адаптації підлітків, оформлення актуальної для нового місця статусно-рольової системи, формуванні цінностей і пріоритетів молодшої людини, з огляду на реалії, у яких вона опинилася.

Теоретико-методологічною основою нашої розвідки стали ідеї А. Щюца про відчуття дому як невід'ємну частину життєвого світу людини. Воно складається із трьох компонентів – багатоманітності суб'єктивних інтерпретацій дому, які можуть змінюватися із плином часу, втрачений дім, як і колишнє життя, загалом часто ідеалізуються; впорядкованість простору, де все немов би розкладено по полицях; «шок Одиссея» – почуття людини, яка довгий час була далеко від вдома й нині бачить свою оселю зовсім іншою, аніж у спогадах [30]. Останнє набуває нині зовсім іншого змісту, адже з початком великої війни багато мешканців Півдня та Сходу виїхали до центральних і західних областей України. Це стало для них значним потрясінням як через відсутність довоєнного досвіду внутрішнього туризму, наявність численних стереотипів і упереджень, так і через ілюзорний спокій і безтурботність, що панують уже за 150–200 км від лінії фронту.

Також свій внесок у вивчення цієї проблематики зробили З. Фрейд (проблеми й таємні бажання особистості проєктуються на уявну та реальну структуру дому) [22], К. Юнг (дім як архетипічний образ, що розкриває нашу індивідуальність та залученість до загальнолюдського буття) [23], А. Маслоу та Г. Зіммер (дім гарантує потребу в безпеці, принаймні так було до війни, та забезпечує наші базові потреби) [11; 28], О. Шпенглер (дім як простір суперечності між природою та культурою) [24], М. Хальбвакс (дім є отождоленням родинної пам'яті) [10] та П. Бурд'є (житло як частина габітусу, що підкреслює відмінності між різними соціальними групами) [5].

Значна увага окремим аспектам соціально-психологічної адаптації дітей ВПО після початку російської агресії у 2014 р. та її ескалації 24 лютого 2022 р. приділяється у працях О. Кли-

менко, С. Сальнікової та С. Дембіцького (феномен «соціальної криптомнезії», можливості застосування домашніх соціальних практик у нових, часто екзистенційних умовах життя) [28], Г. Герило (адаптація внутрішньо переміщених дітей в умовах навчального закладу) [8], М. Козігори (особливості використання арттерапевтичних методик у роботі з маленькими переселенцями в системі освіти) [14], Ю. Приймак (якість життя молодого покоління у прифронтових регіонах) [18], Я. Юрків (роль соціалізаторів у сприянні соціальній адаптації дітей ВПО) [26].

Водночас на тлі наявності у спеціальній літературі багатьох близьких за змістом наукових розвідок невирішеним залишається питання про те, як саме впливає порівняльне сприйняття нового і старого дому на пристосування дітей ВПО до нових умов проживання, входження до нового навчального колективу та створення мережі неформальних соціальних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Місто Ямпіль розташоване в Могилів-Подільському районі Вінницької області, поблизу кордону з Молдовою. Громада вже мала досвід прийому ВПО, зокрема, у 2016 р. для розміщення переселенців зі Сходу України було капітально відремонтовано готель «Дністер». Занедбану будівлю на 40 місць відновили спільними зусиллями громадської організації «Мрії Гальжбіївки», міської влади та проєкту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [16].

Через повномасштабне російське вторгнення вже у квітні 2022 р. на Ямпільщині налічувалося 4,1 тис. зареєстрованих ВПО (понад 10% довоєнного населення громади), 1 570 із яких – діти. Але фактично притулок на берегах Дністра знайшли набагато більше наших співвітчизників [17].

Багато років городяни жили досить ізольованим життям, на краю української землі, покладалися тільки на себе. Проте велика війна дісталася їхнього містечка через повітряні тривоги, відключення електрики та, на жаль, усе частіші поховання наших воїнів. Восени 2023 р. у місті жило приблизно 500 ВПО, значну частину з них становили діти шкільного віку [2]. Це створює значне навантаження на місцеві школи та породжує конфлікти в освітньому середовищі між ямпільцями та новоприбулими.

Щоб глибше побачити ці проблеми та зрозуміти, як їх можна вирішити, ми вдалися до застосування проєктивних, зокрема ізотерапевтичних, методик, високу ефективність яких відзначають українські науковці [22]. Під час розроблення дослідницького інструментарію ми використали техніку «Мій дім – моя фортеця» [21] та тест Дж. Бука «Дім – дерево – людина», адаптований до наших умов [14]. Після завершення етапу арттворчості відбулася фокус-групова дискусія з обговорення вражень, мотивів і пересторог учасників.

Польовий етап дослідження ми реалізували у травні 2025 р., залучивши 15 підлітків віком 9–15 років, які разом із родинами прибули до Ямполя після 24 лютого. Відбір відбувався через школи та соціальні мережі. Особлива увага приділялася дітям, соціокультурне середовище проживання яких суттєво змінилося (переїхали з мегаполіса до малого міста або з індустріального регіону до сільської місцевості). На початку було отримано згоду батьків і підлітків, надано гарантії конфіденційності всіх аспектів участі у проєкті. Адже окремі родини поставилися до такої ініціативи стримано, побоюючись, що дослідження потребуватиме багато часу або приверне зайву увагу до їхніх дітей. Для подолання цих бар'єрів ми проводили індивідуальні консультації та пояснювали практичне значення нашої роботи. Завдяки цьому опір скептиків слабшав. Зокрема, мати хлопця, який за рік на новому місці змінив три школи, спочатку заявила: «Нащо нам це?», але після розмови про те, як дослідження може допомогти її дитині знайти друзів і внутрішні можливості для зростання, надала згоду.

Зустріч відбувалась у молодіжному центрі Ямполя, де ми створили креативний простір із мольбертами, планшетами та матеріалами для колажів. Музичним фоном стали інструментальні композиції з елементами джазу й електроніки, що створювали ненав'язливий ритм і допомагали зосередитися, а поруч працювала фуд-зона. Кожен підліток отримав кодовий номер, а всі роботи підписувалися псевдонімами. Це дозволило дітям почуватися вільніше та повністю розкритися у творчості.

Учасники дослідження, маючи повну свободу у виборі формату, отримали завдання створити малюнок «Моє життя до і після переселення». Такий підхід є ефективним для дітей, які не завжди можуть вербально описати свої почуття. Марічка 13 років зобразила свою бабусю, яка лишилася в окупації (див. рис. 1).

Рис. 1. Марічкіна бабуся вдома

Аналізуючи дитячу творчість, варто звернутися до міркувань Е. Гуссерля про життєвий світ як простір людського досвіду, нетематизований фон, через який сприймаються всі інші предмети, явища та процеси. Соціальний досвід дівчинки зовсім небагатий – дім, батьківська родина, шкільні друзі – як звичні речі щодня та бабусина оселя – як неповсякденність на канікули та свята. У структурі «життєвого світу», яку пропонує дослідник, ми бачимо практично всі елементи, зображені маленькою художницею – мирне довоєнне небо (початковий навколишній світ, *Ur-Umwelt*), старий будиночок із лавкою та соняхами на дворі (світ нашого дому, *Heimwelt*) та люблячу бабусю, яка прощається з улюбленою внучкою (родина, *Familienwelt*). Цей світ, з одного боку, має глибоко особистісний вимір, а з іншого – постає як «середя речей» (лінія фронту, яка невідомо на скільки років розділила рідних людей, *sachliche Umwelt*) [9].

«Коли малювала, у мене всередині було багато суму й ностальгії, адже бабуся для мене як опора, як світло в темряві. Вона залишилась вдома, вона сказала, що буде мене чекати, так само, як чекаю її кожен день я!», – каже Марічка. Однак чи лишиться наш дім таким самим після української перемоги та звільнення наших земель? Однозначно відповісти на це запитання дуже непросто, адже, як зауважує А. Щюц, «дім означає одне для людини, яка ніколи його не покидала, інше – для тих, хто довго живе далеко від нього, третє – для тих, хто в нього повертається» [30, с. 371]. Тривала відсутність породжує нові життєві практики та способи освоєння зовнішнього світу, які кардинально відрізняються від тих, що в тому довоєнному домі з дитинства. Саме тому після повернення додому, очевидно, уже в дорослому віці, Марічка знову переживатиме той самий культурний шок, що й зараз на Вінниччині. Адже змінилась як сама Марічка, так і бабусин дім, і тільки наші спогади лишилися в далекому минулому.

Не меншу увагу привертає і малюнок Катерини, 9 років (див. рис. 2).

Рис. 2. Ще нема війни і всі вдома

«Я відчуваю сум, бо сумую за своїм старим домом, але коли малюю, мені стає тепліше. Це наче я тримаю своє серце в руках і ділюся ним з іншими. Малюнок – це моя надія, що все буде добре, і я знову побачу свій дім, двір і друзів», – відзначає Катерина.

По-іншому й бути не може, адже домашній світ назавжди лишається для нас світом дитинства, як би далеко від нього ми не перебували. Вираз «не відчуваєш себе, як вдома» дуже точно описує невідповідність між нашими очікуваннями, які засновано на колишньому досвіді, та суворою реальністю. Первинна соціалізація триває саме в домашніх умовах і концепція Нової української школи якраз орієнтує педагогів на максимально неформальне та дружнє до дитини ставлення, більшою мірою родинне, аніж офіційне.

У цьому контексті варто звернутися до поняття «домашня група», яке ввів А. Щюц [30, с. 373]. Спосіб життя всіх її членів спирається на єдину схему інтерпретації дійсності, а втрата зв'язку з домашньою групою зазвичай можлива у кризовій ситуації, що спричинена зовнішніми (війна, евакуація) або внутрішніми (розлучення батьків, сімейне насильство) чинниками. На дитячому малюнку вся домашня група постає перед нами у довоєнному предметно-просторовому контексті – красива галіявина, дитячий майданчик, авто, на якому всі поїдуть відпочивати.

Такі невеселі роздуми Катерини намагається продовжувати Матвій, 11 років (див. рис. 3).

Рис. 3. Мама з татом на прогулянці біля дому

У дитячій творчості ми можемо бачити приклад маркування домашнього простору спільною справою – прогулянку батьків на присадибній ділянці, де, вочевидь, обговорюють, як краще облаштувати сад і город наступного сезону. Дослідники відзначають, що домашні культурні практики (від спільної вечері до сімейного скандалу) суттєво впливають на формування ідентичності, допомагають зберігати сімейну пам'ять, етнокуль-

турні традиції або, навпаки, створюють негативне сприйняття простору оселі чи періоду проживання в ній. Таке ставлення до рідної оселі добре передається у прислів'ї «дорога та хата, де народила мати» [19, с. 165–166].

Водночас далеко не всі учасники дослідження змоги чітко описати свої відчуття, що пов'язані з рідною домівкою. Досить важко завдання далось Анні, яка спочатку сказала: «Це дурня», а потім створила абстрактну роботу з хаотичними лініями та плямами фарби з підписом «Хаос у моїй голові». Надалі, під час інтерв'ю, саме ця назва стала ключиком до розмови. Дівчина зізналася, що відчуває себе «загубленою у власних думках» через постійні переїзди. Мистецтво дозволило висловити те, про що вона тривалий час боялася сказати. Під час опису душевного стану дівчини та, очевидно, багатьох її однолітків згадуються слова М. Бубера: «В історії людського духу я розрізняю періоди облаштованості (*Behaustheit*) та бездомності (*Hauslosigkeit*). За часів облаштованості людина живе у Всесвіті як вдома, а за часів бездомності – як у дикому полі, де і кілочка для намету не знайти» [4, с. 167].

У ситуації моральної необлаштованості чимало дітей прагнуть висловити свої переживання через віртуальні артоб'єкти. Хлопець, який зобразив себе аватаром у грі з написом «*Respawn in progress*», пояснив: «Я навчаюся починати спочатку, навіть коли помиляюся». Тут спадають на думку роздуми М. Гайдеггера про втрату і здобуття дому: «Проживати, бути поглинутим спокоєм (*Frieden*), означає – бути обгородженим у просторі <...>, який все оберігає, даючи вільне поле для вияву його сутності. Це оберігання є фундаментальною рисою проживання» [7]. Пройшовши через зовсім недитячі випробування, втративши навіть ті невеликі соціально-статусні набори, які були в них удома, діти вимушені наново пристосовуватися до життя у відмінних соціокультурних умовах.

Інший аспект цієї проблеми – наші можливості зберігати контроль хоча б за власним життям за умов воєнного лихоліття. 15-річний Сергій, що переїхав з великого міста, зобразив себе у віртуальній реальності з написом «Тут я контролюю все». Також під час групової дискусії він різко висловився про Ямпіль: «Тут немає нічого цікавого! Те саме кожен день: одна кав'ярня, один парк. Навіть графіті на стінах – як із шаблону!». Його підтримали інші учасники: «Тут бракує місць для тусовок!».

З одного боку, відчуття одноманітності повсякденного життя та вічного «дня бабака» виникає зовсім не випадково, адже розуміння дому звувається до дуже вузького простору, яким суб'єкт може безпосередньо володіти й управляти. Через це змінюється і сприйняття соціального часу. З іншого – російська агресія проти України ставить за мету не лише знищення нашої армії, військово-промислового комплексу та державності, але й усього звичного для нас повсякденного сере-

довища, у якому ми відчуваємо контроль. Один з інструментів цього – масовані атаки на об'єкти критичної інфраструктури, щоб зробити наш дім, особливо у великих містах, непридатним до життя, залишити нас без світла, води, тепла та надії.

Незважаючи на все це, серед респондентів чимало оптимістів. Зокрема, Данило зобразив Ямпіль як «місце, де можна дихати», порівняно зі своєю малою Батьківщиною (там, напевно, були значні екологічні проблеми). Інший хлопчик представив місто як пазл, де його родина була «відсутнім елементом». Це свідчить про продовження пошуків себе в новому світі та фрагментарність, незавершеність відчуття дому.

Застосування ізотерапевтичних методик не лише допомагає клієнтам відновити контроль над своїми уявленнями про час і простір, але й має значний емоційно-терапевтичний ефект. Катерина в розповіді про перші дні в новій школі згадала, як однокласники глузували з її акценту: «Вони повторювали мої слова, немов би я прибулець». Її голос затремтів, а сльози виступили на очах. Дослідники негайно запропонували паузу: принесли чай та запросили прогулятися. Незабаром дівчина повернулася до бесіди: «Я ніколи про це не розповідала навіть мамі. Моя робота про самотність – це спроба показати, що я відчуваю». Під час пояснення таких труднощів варто звернутися до теорії життєвого досвіду Е. Еріксона, згідно з якою ключовою проблемою в підлітковому віці є криза ідентичності на тлі соціально-рольової плутанини [27]. У часи війни вона підсилюється травматичними життєвими подіями – загибеллю рідних і близьких, втратою дому, евакуацією, зникненням звичного соціального мікросередовища.

У процесі групового обговорення сюжетів юних художників нам вдалося виокремити ще багато цікавих думок. Хлопець 12 років запропонував створити артпростір у покинутому складі: «Нехай місто дасть нам це місце, а ми самі його оновимо». Ця ідея об'єднала групу – діти почали обговорювати, як реалізувати проєкт, і навіть створили спільний ескіз майбутнього залу. Катерина справилася зі своїми сльозами та сказала: «Якщо ми зробимо щось разом, це допоможе всім нам почуватися як дома», а Сергій, який спочатку не бачив у Ямполі нічого доброго, додав: «Може, я був занадто різким <...> Але я справді хочу, щоб тут було круто». Таку трансформацію відчуття дому як маленького світу, що нарешті стає своїм, добре описав Е. Левінас: «Подолання самотності дає змогу розкрити простір у новій якості. Дім тепер стає відкритим та гостинним для свого господаря». У соціологічному дискурсі маємо справу із завершальним етапом входження особистості до нової соціальної групи, інтеріоризації групових норм і правил, встановлення формальних і неформальних зв'язків, що визначають місце новачка у груповій ієрархії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом, творчі рефлексії на тему відчуття дому відіграють важливу роль у соціально-психологічній адаптації дитини в новому середовищі. Адже, як писав Г. Башляр, «дім дає притулок мрії, дім захищає мрійника, дім дозволяє нам мріяти про світ» [1, с. 27]. Аналіз малюнків і мрій маленьких переселенців дозволив нам зробити кілька висновків і дав значний матеріал для подальших роздумів. По-перше, приблизно 40% робіт містили образи самотності – порожні кімнати, фігури з навушниками, темні трикутники та квадрати, чорно-білі малюнки із промовистим написом «Тут немає мого місця». Усе це – досить тривожні ознаки, адже, як зауважує С. Силкіна, однією з важливих умов адаптації є бажання стати частиною громади, що приймає, хоча б і тимчасово, сприйняти її як свій новий дім [20, с. 71]. А чи є таке бажання і чи виникне воно в майбутньому?

По-друге, червоною стрічкою через дитячу творчість проходять урбаністичні мотиви, а місто описується як джерело натхнення та хаосу водночас. Більшість дітей ВПО походять із великих міст, яким була притаманна висока сегрегація соціального простору, розподіл на «центральні», «промислові» та «спальні» ареали, «престижні» та «непрестижні» райони. У маленькому Ямполі, де все поруч, такі демаркаційні лінії – рідкість, проте відсутні й звичні ідентифікаційні символи – «свій» дитячий майданчик, улюблена лавочка, парк, де знайомий кожен куточок. Звідси зневіра та плутанина з новим соціальним маркуванням території.

По-третє, приблизно 30% учасників дослідження відчувають конфлікт ідентичностей, порівнюючи теперішнє та минуле, не маючи змоги визначити своє місце в новому, незвичному світі. Для дітей, які, на відміну від дорослих, ще не мають розвиненої системи зовнішніх, «поза-домових» соціальних статусів, які можна реалізувати в нових умовах, пристосування стає особливо болячим. Як влучно відзначив Ж. Бодріяр, «родинний дім – це специфічний простір, який мало залежить від фізичного розташування речей, оскільки головна функція меблів у ньому – втілювати відносини між людьми, оживляти простір, де вони існують» [3, с. 125]. У нове місто можна перевезти диван, шафу й телевізор, проте неможливо перенести атмосферу дому, з яким себе ідентифікуєш.

По-четверте, поширення набувають спроби підлітків піти замість реального у віртуальний світ. Кожен десятий респондент замість пензля та паперу обрав цифровий арт, зобразивши себе аватарками в соціальних мережах. Це свідчить про труднощі з пошуком свого місця в соціальному просторі, що може проявлятися через несприйняття як мікросоціального оточення (клас, сусіди),

так і нової громади загалом («мені тут усе не подобається <...> навіть дерева не такі»).

Водночас один із головних результатів полягає в тому, що підлітки через мистецтво змогли трансформувати свій біль і емоційні труднощі у креативність. Як зазначила Дарина, «моя картина про самотність тепер висить у центрі – і це надало мені сміливості знайти собі місце тут». На тлі цього одним із ключових чинників усвідомлення Ямпільщини як нового дому стає участь у колективних заходах і підтримка з боку місцевих дітей і педагогів. Створення інклюзивного та толерантного середовища поза межами нового дому допомагає дітям ВПО швидше відчути себе частиною громади. У майбутньому важливо дослідити роль та місце дому в довготривалих адаптаційних стратегіях, вплив онлайн-середовища на уявлення про нову оселю, а також розробляти відповідні методики соціально-психологічного супроводу дітей і підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Башляр Г. Фрагменти поетики вогню / пер. із фр. Р. Мардера. Харків : Фоліо, 2004. 143 с.
2. Богданов Г. Війна і невеличке українське місто Ямпіль: враження внутрішньо переміщеної особи. *Новий шлях*. 23.03.2023. URL: <https://newpathway.ca/viyna-i-nevelychke-ukrainske-misto-yampil> (дата звернення: 11.09.2025).
3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. із фр. В. Ховхун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
4. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / пер. з нім. : В. Терлецький, Н. Спринчан. Київ : Дух і Літера, 2012. 272 с.
5. Бурдье П., Вакан Л. Рефлексивна соціологія. Ч. II : Чиказький воркшоп / пер. з англ. А. Рябчук. Київ : Медуза, 2015. 224 с.
6. В Україні налічується 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishno-peremishchenykh-osib> (дата звернення: 11.09.2025).
7. Гайдегер М. Будувати, проживати, мислити / пер. з нім. Т. Возняк. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Heidegger_Martin/Buduvaty_prozhyvaty_myslyty/ (дата звернення: 11.09.2025).
8. Герило Г. Особливості психологічної та соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених дітей в умовах навчального закладу. *Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів* / за ред. Ю. Луценка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. С. 17–29.
9. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології / пер. з нім. А. Вахтеля. Київ : Темпора, 2021. 304 с.
10. Євсєєв К. Становлення концепту «історична пам'ять». *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*. 2014. Вип. 3. С. 347–357.
11. Зіммель Г. Велика міста та духовне життя / пер. з нім. М. Філь. *Культурологічний часопис «І»*. 2003. Вип. 29. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm> (дата звернення: 10.09.2025).
12. Зубченко О., Ширяєва О. Відчуття дому у вимушених мігрантів з України : соціологічний аналіз. *Вимушена міграція українського населення в умовах російської збройної агресії: тренди, виклики* : колективна монографія / за наук. ред. Т. Іванець. Київ : Ліра-К., 2025. С. 151–183.
13. Кількість українських біженців у Європі продовжує зростати: в яких країнах найбільше. *Тексти*. 22.05.2025. URL: <https://texty.org.ua/fragments/115135/kilkist-ukrayinskykh-bizhenciv-u-yevropi-prodovzhuyezrostaty-v-yakyyh-krayinah-najbilshe> (дата звернення: 11.09.2025).
14. Козігора М. Арттерапія як засіб навчання і виховання учнів молодшої школи. *Молодий вчений*. 2018. № 7. С. 198–200.
15. Методика «Дім – дерево – людина». URL: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442> (дата звернення: 11.09.2025).
16. На Вінниччині для вимушених переселенців відкрили готель. *Укрінформ*. 30.03.2016. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1991321-navinnicini-dla-vimusenih-pereselenciv-vidkrili-gotel.html (дата звернення: 11.09.2025).
17. Понад 4 тисячі вимушених переселенців Ямпільської громади отримали від штабу ОВА допомогу продуктами і предметами першої необхідності. *Вінницька ОДА*. 30.04.2022. URL: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/46541-ponad-4-tysiachivymushenykh-pereselentsiv-yampilskoi-hromady-otrymaly-vid-shtabu-ova-dopomohu-produktamy-i-predmetamy-pershoi-neobkhdnosti> (дата звернення: 11.09.2025).
18. Приймак Ю., Сорокіна О., Бондаренко О. Якість життя молоді у прифронтовому місті як проблемне поле новітніх соціологічних пошуків. *Габітус*. 2025. Вип. 75. С. 34–38. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.4>
19. Ручка А., Скокова Л. Дім як приватний соціокультурний простір. *Вісник Львівського університету*. Серія «Соціологічна». 2008. Вип. 2. С. 162–181.
20. Силкіна С. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3. С. 69–79. DOI: 10.12958/2227-2747-2022-3(181)-69-79
21. Смаль Б. Арттерапевтична техніка «Мій дім – моя фортеця». URL: <https://vseosvita.ua/library/art-terapevtychna-tekhnika-mii-dim-moia-fortetsia-avtor-dana-smal-570648.html> (дата звернення: 11.09.2025).
22. Фройд З. Невпокій у культурі / пер. з нім. Ю. Прохасько. Київ : Апріорі, 2021. 120 с.
23. Хобта С., Котеленець К. Особливості досліджень з дитячою аудиторією. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2023. Вип. 100. С. 75–89. <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.100.6>
24. Черноіваненко В. Європа Освальда Шпенглера. *Сучасність*. 2007. № 1–2. С. 150–156.

25. Юнґ К. Людина та її символи. Київ, 2022. 436 с.

26. Юрків Я., Луканов Д. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1. С. 469–472. DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.469-472

27. Erikson E. *Childhood and Society*. New York : Random House, 1995. 397 p.

28. Klymenko O., Salnikova S., Dembitskyi S. Social Trauma vs Adverse Childhood Experiences of

Ukrainian Children of Forced Migrants. *Sociological Studios*. 2024. № 1. P. 60–68. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-32-32>

29. Maslow A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. Vol. 50. P. 370–396. URL: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>

30. Schuetz A. The Homecomer. *American Journal of Sociology*. 1945. Vol. 50. № 5. P. 369–376.

Стаття надійшла у редакцію: 13.09.2025

Стаття прийнята: 22.09.2025

Опубліковано: 17.11.2025